

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

ФУРМАН Ігор Григорович - здобувач кафедри адміністративного права, Інституту права ім. князя Володимира Великого

УДК 351.746.1(477)

Проанализированы основные задачи Службы безопасности Украины. Определено понятие юридической ответственности сотрудников Службы безопасности Украины, исследованы, что за нарушение действующего законодательства Украины сотрудники Службы безопасности Украины несут уголовную, административную и дисциплинарную ответственности. Вид ответственности и назначения наказания регулируются действующим законодательством Украины.

Ключові слова: юридична відповідальність, Служба безпеки України, адміністративний проступок, дисциплінарне порушення, кримінальний злочин.

Постановка проблеми

Служба безпеки України відіграє надзвичайно важливу роль у процесі реалізації функцій демократичної, соціальної, правової держави. Адже завданнями цього органу є забезпечення національної безпеки і т. ін. Співробітник Служби безпеки України під час виконання своїх службових обов'язків повинен неухильно дотримуватись дисципліни та законності та дотримуватись чинного законодавства України.

Тільки відповідальне ставлення працівників СБУ до здійснення повноважень може забезпечити нормальну реалізацію поставлених нею органами завдань.

Впливати на свідомість, поведінку осіб, що представляють державу, можна за допомогою як заохочувальних заходів, так і заходів, що примушують цих осіб діяти відповідно до встановлених правил. Втім,

застосування будь-яких заходів потребує правового врегулювання, оскільки існування чітких нормативних положень, якими визначались би підстави та порядок їх застосування, лише сприятиме зміцненню законності і дисципліни в державному управлінні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми дослідження юридичної відповідальності працівника міліції розглядалися багатьма авторами, серед яких на особливу увагу в даному аспекті заслуговують дослідження О.М. Бандурки, В.С. Венедиктова, С.М. Братуся, Л.А. Сироватської, О.Ф Скакун та інших.

Окрім того, інститут адміністративної відповідальності юридичної відповідальності вивчали такі вчені, як Д.М. Бахрах, Г.В. Васильєва, І.А. Галаган, Є.В. Додін, Л.В. Коваль, Ю.М. Козлов, В.В. Лазарев, А.Є. Луньов, В.М. Манохін, Л.Л. Попов, М.С. Студенікіна, І.О. Тимченко, О.І. Щербак, О.М. Якуба та ін. Однак, незважаючи на інтенсивність досліджень, присвячених різним аспектам зазначеної проблематики, багато питань ще потребують ретельного опрацювання.

Мета статті

Метою даної роботи є дослідження адміністративної, дисциплінарної та юридичної відповідальності працівників Служби безпеки України.

Виклад основного матеріалу

Служба безпеки України відповідно до законодавства має статус державного правоохоронного органу спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України. Вона також є спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності, охорони державної таємниці та головним органом у сфері боротьби з тероризмом.

На Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці.

До завдань Служба безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [9].

Її завданнями як спеціально уповноваженого органу державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності є:

- добування, аналітична обробка та використання інформації, що містить ознаки або факти розвідувальної, терористичної та іншої діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України;

- протидія розвідувальній, терористичній та іншій діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України;

- розроблення і реалізація заходів щодо запобігання, усунення та нейтралізації загроз інтересам держави, суспільства та правам громадян.

Головним напрямом діяльності Служба безпеки України була і є контррозвідка.

Українська спецслужба не використовує принцип «тотального» застосування контррозвідувального пошуку. Замість цього впроваджується диференційований підхід до організації протидії конкретним іноземним спецслужбам.

Служба здійснює інформаційно-аналітичну діяльність з метою сприяння керівництву України в реалізації зовнішньо- та внутрішньополітичного курсу щодо розбудови держави, зміцнення її обороноздатності й економічного потенціалу, розширення міжнародного співробітництва. Інформаційно-аналітичне забезпечення вищих і місцевих органів державної влади України є одним із пріоритетних напрямів діяльності Служби. Оцінки, пропозиції і прогнози аналітиків Служба безпеки України стали важливою складовою системи інформаційно-аналітичної підтримки державних рішень, а також основою відомчої системи виявлення та протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам національній безпеці [4, с. 184].

Співробітники Служби зосереджують зусилля на захисті найуразливіших сфер життєдіяльності суспільства. Однією з таких сфер є економіка. Тому цілком закономірним є створення у структурі Служба безпеки України Департаменту контррозвідувального захисту економіки держави. Його визначено головним у системі Служба безпеки України з розробки стратегії і тактики захисту національних економічних інтересів, розкриття і припинення злочинів в економічній сфері.

Служба також виконує завдання щодо захисту дипломатичних представництв України за кордоном (зокрема в Іраку).

Служба безпеки України з перших днів створення надавала першорядного значення боротьбі з тероризмом. У багатьох країнах світу ця проблема вийшла на передній план. Саме завдяки вжитим запобіжним та профілактичним заходам, в Україні не було масштабних і серйозних проявів тероризму в класичному розумінні цього поняття.

Крім цього, законодавчо закріплено новий напрям у діяльності українських правоохоронців – забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судо-

чинстві. У Служба безпеки України цими питаннями займається управління боротьби з тероризмом, захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів.

Перед спецпідрозділами по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю стоїть завдання діяти ефективніше, особливо проти стійких груп, що чинять злочини на міжрегіональному і міжнародному рівнях.

У межах виконання цього завдання Служба безпеки України розгорнула і здійснює активну боротьбу з наркобізнесом, що, зокрема, спрямована на виявлення та знешкодження міжрегіональних і транснаціональних наркоформувань, каналів доставки в Україну і транзиту через її територію наркотиків і наркосировини [9].

Отже, як можемо бачити, Служба безпеки України забезпечує національну безпеку, тому досить важливо проаналізувати відповідальність співробітників у сфері діяльності служби безпеки України.

У своїх працях С.М. Братусь визначив, що юридична відповідальність із усіма її різновидами є найважливішим елементом правового статусу. Це – відповідальність за належне виконання повноважень, службового обов'язку. Вона впливає з загального стану суб'єкта, і тому може обґрунтовано називатися статусною. Юридична відповідальність лежить в основі службової активності, сумлінного ставлення кожного працівника органів внутрішніх справ до своїх службових обов'язків, а також є основним методом, що забезпечує ефективне функціонування службових повноважень, однією з правових гарантій належного виконання завдань у межах компетенції та повноважень у конкретній галузі державного управління. Її межі визначаються службовими повноваженнями і обов'язками працівника, з одного боку, і свободою у виборі варіанта поведінки з іншого [3, с. 47]. Сутність юридичної відповідальності конкретного працівника органів внутрішніх справ полягає у невідворотності покарання (стягнення), накладеного за порушення вимог правових розпоряджень, що регулюють його службову діяльність. Відповідальність

настає за порушення законності, службової дисципліни, невиконання або неналежне виконання ними своїх посадових обов'язків і в даному разі є слушним зауваження Л.А. Сироватської, котра акцентує безпосередньо на тому, що «сміслові значення терміна «відповідальність» характеризує саме визначений правовий стан...» [10]. У свою чергу, С.Н. Братусь підкреслює, що «оскільки мова йде про положення особи, до якого застосовується відповідальність, її можна визначити як стан примусу до виконання обов'язків» [2, с. 85]. Інші автори досліджень даного питання визначають юридичну відповідальність, як обов'язок зазнавати певних негативних наслідків за протиправний вчинок [11, с. 187].

З вище викладеними тезами важко не погодитися, адже при дослідженні юридичної природи відповідальності вони можуть слугувати відправною точкою для її подальшого вивчення. Отже, юридичну відповідальність, на нашу думку, необхідно розглядати в двох аспектах, а саме:

- по-перше, як обов'язок відповідати за свої протиправні дії, зазнаючи певних негативних наслідків за правопорушення (негативна відповідальність);
- по-друге, як добровільне та ініціативне виконання обов'язків та високу правову свідомість (позитивна відповідальність).

Особливість юридичної відповідальності полягає у тому, що працівники Служби безпеки України можуть бути як загальними суб'єктами відповідальності, так і спеціальними. Загальні суб'єкти відповідальності зазнають тих же обмежень, що й інші громадяни, тобто мова йде про однакові підстави та єдиний процесуальний порядок притягнення до відповідальності. Спеціальні суб'єкти наділені значним обсягом прав, обов'язків щодо фізичних та юридичних осіб, тому вони несуть підвищену відповідальність за порушення норм права [1, с. 134].

Відповідно до ст. 35 Закону України «Про Службу безпеки України», співробітники Служби безпеки України самостійно приймають рішення в межах своїх повноважень. Вони повинні відмовитись від ви-

конання будь-яких наказів, розпоряджень або вказівок, які суперечать чинному законодавству. За протиправні дії та бездіяльність вони несуть дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність.

Співробітники Служби безпеки України, які виконують свої обов'язки відповідно до наданих законодавством повноважень і в рамках Закону, не несуть відповідальності за завдані майнові збитки.

Такі збитки відповідно до законодавства компенсуються за рахунок державного бюджету Службою безпеки України [6].

Адміністративна відповідальність працівників Служби безпеки України становить особливий вид юридичної відповідальності і держава закріплює її на законодавчому рівні. Так, зокрема, законодавець визначає, що працівники Служби безпеки України несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами. А за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм, правил полювання, рибальства та охорони рибних запасів, митних правил, вчинення корупційних правопорушень, порушення тиші в громадських місцях, неправомірне використання державного майна, незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, невжиття заходів щодо окремої ухвали суду чи окремої постанови судді, щодо подання органу дізнання, слідчого або протесту, припису чи подання прокурора, ухилення від виконання законних вимог прокурора, порушення законодавства про державну таємницю, порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави, ці особи несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах. Особливістю юридичної відповідальності працівників Служби безпеки України, в даному разі є їх дисциплінарна відповідальність, згідно з дисциплінарним статутом, та те, що до них не може бути застосовано громадські роботи, виправні роботи і адміністративний арешт [6].

Підставою для настання дисциплінарної відповідальності осіб рядового та начальницького складу Служби безпеки України є порушення службової дисципліни (вчинення дисциплінарного проступку). Дисциплінарний проступок – це невиконання чи неналежне виконання особою рядового чи начальницького складу органів внутрішніх справ службової дисципліни.

Службова дисципліна – це дотримання особами рядового та начальницького складу Служби безпеки України Конституції та законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, наказів та інших нормативно-правових актів. Службова дисципліна в Службі безпеки України досягається такими шляхами: створенням належних умов проходження служби особами рядового та начальницького складу; набуттям високого рівня професіоналізму; забезпеченням гласності та об'єктивності під час проведення оцінки результатів службової діяльності; дотриманням законності і статутного порядку; повсякденною вимогливістю начальників до підлеглих, постійною турботою про них; виявленням поваги до їх особистої гідності, вихованням в осіб рядового та начальницького складу високих моральних і ділових якостей; забезпеченням соціальної справедливості та високого рівня соціально-правового захисту; умілим поєднанням і правильним застосуванням заходів переконання, примусу; дисциплінарного та громадського впливу; належним виконанням умов контракту про проходження служби.

Особливостями дисциплінарної відповідальності осіб рядового та начальницького складу Служби безпеки України є:

1. Для осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ встановлена більш сувора дисциплінарна відповідальність, порівняно з відповідальністю працівників і службовців інших органів державної влади. Ця суворість полягає в більш високій вимогливості, що встановлюється державою до осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ, обов'язком яких є охорона громадського порядку та громадської безпеки, забезпечення законності та захист прав і інтересів громадян.

2. Для дисциплінарної відповідальності в органах внутрішніх справ характерна більш широка система стягнень за службові порушення порівняно зі стягненнями, що накладаються на працівників і службовців інших державних органів (попередження про неповну посадову відповідність, пониження в спеціальному званні на один ступінь). Така широка та гнучка система дисциплінарних стягнень є ефективним засобом зміцнення дисципліни в органах внутрішніх справ.

3. В органах внутрішніх справ правом застосування заходів дисциплінарного впливу наділено широке коло керівників. У разі, якщо у безпосереднього начальника недостатньо прав для покарання порушника, то він має право звернутися до вищого керівництва. Накази про покарання оголошуються всьому особовому складу з метою попередження та недопущення подібних випадків у майбутньому. Характерними особливостями дисциплінарної відповідальності осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ є порушення форми одягу, не віддання вітання старшому по званню тощо.

Особливості дисциплінарної відповідальності осіб рядового та начальницького складу можна звести до наступного. Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України чітко визначає коло осіб, на яких поширюється його дія, встановлює підстави застосування та систему заходів стягнень для осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ, навчальних закладів і підрозділів внутрішніх справ, встановлює обсяги дисциплінарної влади різних посадових осіб, порядок і строки для оскарження тощо [7, с. 56].

У зв'язку з виконанням працівниками міліції службових обов'язків, Кримінальним кодексом України [8] передбачена їх особиста відповідальність за злочини у сфері службової діяльності.

Службовим злочином визнається діяння (дія або бездіяльність) службової особи, пов'язане з використанням нею наданої їй влади або службового становища з порушенням правильної діяльності державного апарату або апарату підприємств, установ

чи організацій незалежно від форми власності, з заподіянням істотної шкоди правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб. З цього визначення випливає, що службовий злочин може вчинити лише службова особа.

Відповідно до п. 1 примітки до ст. 364 Кримінального кодексу України (надалі – КК України) службовими особами є особи, які постійно або тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням [6].

Відповідальність працівників міліції передбачена в Кримінальному кодексі України за наступні злочини у сфері службової діяльності: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України), службове підроблення (ст. 366 КК України), службова недбалість (ст. 367 КК України), одержання хабара (ст. 368 КК України), давання хабара (ст. 369 КК України), провокація хабара (ст. 370 КК України).

Крім цього, працівники міліції несуть кримінальну відповідальність і за злочини проти правосуддя: завідомо незаконні затримання, привід або арешт (ст. 371 КК України), притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України), примушування давати свідчення (ст. 373 КК України), порушення права на захист (ст. 374 КК України), невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист (ст. 380 КК України), розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381 КК України), розголошення даних досудового слідства або дізнання (ст. 387 КК України).

Працівники міліції несуть матеріальну відповідальність за шкоду, завдану незаконними діями або бездіяльністю в межах, встановлених законом.

АНОТАЦІЯ

Проаналізовано наявні підходи до трактування понять «відкритість» та «прозорість». Визначено місце та роль принципів відкритості у діяльності органів виконавчої влади, а саме у діяльності Кабінету Міністрів України та у місцевих державних адміністраціях. Досліджено законодавче закріплення даних принципів у діяльності органів виконавчої влади.

Висновки

Отже, будь-яке порушення дисципліни та законності працівником Служби безпеки України можна охарактеризувати як правопорушення, тому у відношенні нього повинні наступити ті заходи впливу, які передбачені чинним законодавством України.

Інститут юридичної відповідальності працівників Служби безпеки України виконує три основні функції: стимулює особу до якісного і дисциплінованого виконання своїх функцій; ліквідує аномалії неправної поведінки; формує у працівника органів внутрішніх справ усіх рівнів почуття відповідальності, виступаючи не тільки зовнішнім нормативно-формальним оціночним фактором, але й здійснює реальний вплив на психологію, свідомість та волюві якості конкретного працівника органів внутрішніх справ.

Література:

1. Ануфрієв М.І. Управлінські шляхи зміцнення дисципліни в органах внутрішніх справ (соціолого-правові аспекти) [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07/ М.І. Ануфрієв; Університет внутрішніх справ. – Х., 1998. – 171 с.
2. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность [Текст] / С.Н. Братусь. – М. : Юрид. литература, 1976. – 311 с.
3. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и сознание долга [Текст] /

SUMMARY

It has been analyzed the existing approaches to the interpretation of the terms "open" and "transparent." The place and role of openness in the executive power, namely the Cabinet of Ministers of Ukraine and local administrations. Investigated legislative strengthening these principles in the executive power.

С.Н. Братусь // Вопросы теории государства и права. Актуальные проблемы теории государства и права. – Саратов: изд-во Саратов. ун-та, 1983. – С. 42-58.

4. Государственное управление: основы теории и организации [Текст] : учебник / под ред. В.А. Козбаненко. – М. : Статут, 2000. – 641с.

5. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 № 2229-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 27, ст.382.

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Текст] : зі змінами та доповненнями : від 07 грудня 1984 року № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.

7. Комаров С.А. Общая теория государства и права [Текст] / С.А Комаров. – М. : Юрайт, 1998. – 359 с.

8. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.

9. Сайт Служби безпеки України / [Електронне джерело] // Режим доступу: <http://www.sbu.gov.ua>

10. Сыроватская Л.А. Ответственность за нарушение трудового законодательства [Текст] / Л.А Сыроватская. – М. : Юрид. литература, 1990. – 254 с.

11. Теория государства и права [Текст] : курс лекций / под. ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М. : Юрист, 2001. – 600 с.